RA02

ŽIDOVSKÉ KOMUNITY, IDENTITA A JAZYKY

Viera, pôvod a jazyky židovského života

ÚPLNÁ PRAMENNÁ ŠTÚDIA

Historické a jazykové súvislosti pre kritické čítanie Beterových tvrdení.

Aškenázi · Sefardi · Mizrachim · jidiš · hebrejčina · ladino

Tempus omnia revelat.

Prvé vydanie · 11. október 2026 · v1.0

www.peterdavidbeter.com · Me & Zen · Colombine Michelangelo

Obsah

Čo tento diel objasňuje 3
Ako čítať dôkazy 4
01 / Päť otázok namiesto jednej 5
02 / Náboženská príslušnosť a konverzia 6
03 / Rodina, kultúra a sekulárna identita 7
04 / Komunita nie je náboženský smer 8
05 / Aškenáz: európske dejiny sú skutočné 9
06 / Sefarad: pôvod a širšia tradícia 10
07 / Mizrachim: spoločný názov, viaceré dejiny 11
08 / Aj za hranicami známych názvov 12
09 / Písmo, jazyk a preklad 13
10 / Jidiš: dejiny, nie rodný list 14
11 / Germánska štruktúra a viaceré slovné vrstvy 15
12 / Čo dokazuje jazyk 16
13 / Hebrejčina a význam slova „semitský“ 17
14 / Ladino a sefardské porovnanie 18
15 / Arabské, iránske a ďalšie židovské jazyky 19
16 / Rodokmene, DNA a referenčné vzorky 20
17 / Dávne korene sa nemusia vylučovať 21
18 / Čítať Betera bez nahrádzania jeho slov 22
19 / Tri malé skúšky presného uvažovania 23
20 / Zistenia a ďalšie otázky 24
Prehľad komunít / čítajte naprieč stĺpcami 25
Jazykové laboratórium / slová nie sú rodokmene 26
Register tvrdení / C01–C05 27
Register tvrdení / C06–C10 28
Slovníček a poznámky k vydaniu 29
Zdroje a záznam čítania / S01–S08 30
Zdroje a záznam čítania / S09–S16 31
Zdroje a záznam čítania / S17–S24 32
Zdroje a záznam čítania / S25–S29 33

Čo tento diel objasňuje

Ilustrácia AI / historizujúca predstava — nie archívny obraz

Tento diel oddeľuje otázky, ktoré sa často zlievajú do jedinej: „Kto sú Židia?“ Náboženská príslušnosť, dejiny komunity, rodinný pôvod, hovorený jazyk a občianstvo nie sú zameniteľné. Výrok môže byť presný o jednej z týchto vecí a zavádzajúci o inej. Našou úlohou je sprístupniť rozdiely, nie prideľovať ľuďom poradie podľa údajnej pravosti.

Americký prieskum Pew publikovaný v roku 2021 zachytáva rôzne chápania židovskej identity: náboženstvo, kultúru, pôvod a ich kombinácie. Dokladá, ako sa opísali skúmaní ľudia; nie je všeobecnou teologickou definíciou. Už samotná rozmanitosť odpovedí ukazuje, prečo nemožno identitu pokladať za jedinú merateľnú látku. [S03]

RA02 nadväzuje na skúmanie stredovekej Chazarie v RA01. Predstavuje historické názvy Aškenázi, Sefardi a Mizrachim aj menej známe tradície. Jazykové kapitoly sa venujú jidiš, hebrejčine, judeošpanielčine a ďalším príkladom. Vysvetľujú, čo jazykový doklad preukazuje a kde už záver o predkoch vyžaduje odlišné dôkazy.

Beter tu vystupuje ako autor, ktorého kategórie skúmame, nie ako autorita rozhodujúca o príslušnosti k viere. Podrobné skúmanie Talmudu patrí do RA03; Koestler a populačná genetika do RA04; sionizmus do RA05 a navrhovaná „tisícročná vojna“ do RA11. Úvod do identity sa tak nemení na nepodloženú teóriu modernej politickej koordinácie.

> **Komunita, jazyk a rodokmeň sú tri odlišné predmety skúmania.**

Zdroje / pramenné poznámky: S03

Ako čítať dôkazy

Náboženské rozhodnutie ukazuje, ako určitá autorita vymedzuje príslušnosť. Prieskum zaznamenáva odpovede podľa výskumných definícií. Rukopis dokladá text v určitom prostredí. Genetická štúdia odhaduje vzťahy v rámci modelu. Pramene sa môžu dopĺňať, ale jeden nesmie potichu prevziať úlohu druhého.

Oddeľujeme opis prameňa od vlastného redakčného uvažovania. Kódy [S01]–[S29] vedú do bibliografie, ktorá uvádza aj použitie samotného abstraktu alebo preloženého výňatku. Neskúmali sme originály rukopisov, nerobili jazykový terénny výskum, neposudzovali platnosť konverzií ani neanalyzovali DNA. Ide o verejnú štúdiu s pomocou AI, nie o recenzovanú monografiu či náboženské rozhodnutie.

Prehľad komunít je výberový, nie úplný súpis. Názvy sa môžu prekrývať, časom meniť alebo ich časť takto označovaných ľudí nemusí prijímať. Staršie prieskumy uvádzame s dátumom. Dnešné počty hovoriacich vynechávame: definície aj odhady sa líšia a takéto údaje by rýchlo zastarávali.

Ilustrácie sú novo vytvorenými historizujúcimi scénami; nie fotografiami, objavenými listinami ani presnými rekonštrukciami. Spojnica v diagrame znázorňuje vysvetlený vzťah, nie tajnú väzbu objavenú nakreslením čiary. Vymyslené príklady sú výslovne označené. Rovnaké rozlíšenia platia v anglickej i slovenskej verzii.

Naše morálne východisko oddeľujeme od tvrdenia o pôvode: bezpečnosť a dôstojnosť človeka nezávisia od rodokmeňa. Pravdivosť textu zostáva predmetom kritiky; celá populácia však nededí zodpovednosť za citát ani za konanie štátu.

> **Uveďme, čo prameň podopiera — aj o čom vôbec nemal rozhodovať.**

Zdroje / pramenné poznámky: S01, S29

01 / Päť otázok namiesto jednej

Pre prehľadnosť používame päť pracovných otázok. Viera a náboženský status: čomu človek verí a ktorá komunita ho uznáva? Rodinné dejiny: kto sú jeho identifikovateľní príbuzní a predkovia? Kultúrna komunita: ktoré zvyky a sociálne väzby sú mu blízke? Jazyk: čím hovorí, číta a modlí sa? Občianstvo: ku ktorému štátu právne patrí?

Ide o analytické kategórie, nie o päť vzájomne sa vylučujúcich škatúľ. Človek môže patriť k viacerým komunitám a ovládať viac jazykov. Jeden rozmer sa môže zmeniť bez zmeny ostatných. Naučiť sa jazyk neznamená vymeniť rodičov; zmena občianstva spätne nemení detstvo.

Napríklad označenie „aškenázsky“ poskytuje historicko-kultúrnu súvislosť, ale samo nepovie, či človek chodí do synagógy, hovorí jidiš, má izraelské občianstvo alebo podporuje politické hnutie. Každé ďalšie tvrdenie potrebuje vlastný doklad. Tento záver vyplýva z rozdielnosti otázok, nie z predstavy, že kultúrne skupiny nemajú dejiny.

Pojmy „židovský“ a „izraelský“ preto nemožno vzájomne zamieňať. Správa Pew z roku 2016 samostatne skúma židovské aj nežidovské identity v Izraeli. Pre naše rozlíšenie tento poznatok stačí; diel neposkytuje imigračné poradenstvo ani súhrn občianskeho práva. [S29]

> **Pýtajme sa, ktorého rozmeru sa výrok skutočne týka.**

Zdroje / pramenné poznámky: S29

02 / Náboženská príslušnosť a konverzia

V tradičnom rabínskom rámci vedú k židovskému statusu židovský pôvod po matke alebo uznaná konverzia. Maimonidov stredoveký zákonník rozoberá vstup do zmluvy prostredníctvom konverzie vrátane rituálnych požiadaviek. Tu použitý preklad je náboženským predpisom, nie genetickým triedením. [S04, S05]

Historicky významná alternatíva sa objavila v americkej reformnej diskusii roku 1983: jeden židovský rodič mohol založiť predpoklad pôvodu, spojený s určenými verejnými prejavmi židovskej identifikácie. Nešlo jednoducho o pravidlo „stačí ľubovoľný predok z otcovej strany“. Citujeme historický text, nie prísľub uznania každého prípadu vo všetkých dnešných komunitách. [S04]

Pojmový dôsledok je jednoduchý. Konverzia môže zmeniť uznanú náboženskú príslušnosť bez zmeny biologických predkov. Naopak, rodinná väzba nemusí stačiť na uznanie podľa každého komunitného pravidla. Posúdenie konkrétnej konverzie vyžaduje určenú autoritu, postup a kontext; populačný graf o nej nerozhoduje.

Pre stredovekú Chazariu je to podstatné. Doklad o prijatí judaizmu panovníkom alebo dvorom by sa týkal náboženskej príslušnosti. Neznamenal by automaticky konverziu všetkých poddaných ani možnosť identifikovať neskorších potomkov dynastie. Označenie „konvertita“ zároveň logicky neustanovuje nižšiu ľudskú hodnotu. Náboženský status, rozsah konverzie a neskorší rodokmeň treba skúmať oddelene.

> **Konverzia sa týka príslušnosti; neprepisuje biologický rodokmeň.**

Zdroje / pramenné poznámky: S04, S05

03 / Rodina, kultúra a sekulárna identita

Výskum Pew o amerických Židoch v roku 2020 zahŕňa aj ľudí, ktorí sa pokladajú za Židov bez toho, aby označili judaizmus za svoje náboženstvo. Rozlišuje tiež príslušnosť k náboženskému smeru a členstvo v synagóge. Zistenia sa týkajú deklarovanej identity v určenej skupine respondentov; nemožno z nich vytvoriť všeobecné pravidlo o každom Židovi. [S03, S27]

Výrazy „Žid vierou“ a „človek zo židovskej rodiny“ preto odpovedajú na rozdielne otázky. Môžu sa prekrývať, ale ani jeden nevyčerpáva všetky možnosti. Niekto si zachová rodinné spomienky, jazyk, sviatočné zvyky alebo pocit príslušnosti a pritom je agnostikom. Iný vstúpi do náboženstva bez židovského rodinného zázemia.

Spojenie „pokrvne“ je na presnú diskusiu príliš nejasné. Môže označovať jediného známeho predka, nepretržitú rodovú líniu, štatistickú podobnosť DNA alebo domnelú biologickú podstatu. Napíšme radšej konkrétne tvrdenie: „Jej stará mama patrila k tejto komunite“, „Rodina žila v tomto meste“ alebo „Štúdia odhaduje podobnosť s týmito referenčnými vzorkami“.

Toto rozlíšenie nepopiera skutočnosť rodinných dejín. Umožňuje ich preverovať. Datovaný sobášny záznam a ústne rodinné rozprávanie majú odlišnú dôkaznú hodnotu; ani jedno nemožno nahradiť úsudkom podľa priezviska či vzhľadu. Skutočnú príslušnosť jednotlivca nemožno odhadovať z ilustrácie ani z údajného etnického výzoru.

> **Opíšme konkrétne rodinné tvrdenie namiesto odvolávania sa na „krv“.**

Zdroje / pramenné poznámky: S03, S27

04 / Komunita nie je náboženský smer

Aškenázsky, sefardský a mizrachi sú historicko-kultúrne označenia. Ortodoxný, reformný a konzervatívny/masorti zvyčajne odpovedajú na inú otázku — o náboženskom smere či praxi. Historické správy Pew ukazujú, že kultúrny pôvod a náboženské sebapomenovanie netvoria súbor navzájom totožných kategórií. [S03, S07]

Ďalšou pascou je slovo masorti. V izraelskom používaní môže označovať neformálnu „tradičnú“ náboženskú identitu, kým konzervatívne/masorti hnutie je organizovaný náboženský smer. Porovnanie Pew z roku 2016 ich výslovne rozlišuje. Pri dokumente treba určiť, ktorý význam platí; rovnaké slovo nerobí kategórie totožnými. [S28]

Vhodné triedenie preto používa viac stĺpcov, nie jediný rozvetvený rodokmeň. Osobitne zaznamenáva komunitné zázemie, obradovú tradíciu, náboženský smer, jazyky a miesto alebo obdobie. Ak doklady podporujú údaje „zmiešané“, „viaceré“, „neuvedené“ či „neisté“, treba ich ponechať. Prázdne miesto nesmie vyplniť stereotyp.

Pojem „sefardský“ problém dobre ukazuje: môže označovať pyrenejský pôvod, širšiu tradíciu diaspóry alebo liturgickú príslušnosť. Široký názov komunitnej inštitúcie nie je automaticky presným rodokmeňom každého člena. Podobne je „mizrachi“ zastrešujúcou kategóriou, nie menom jediného starovekého kmeňa. [S07]

Tento diel vysvetľuje kategórie potrebné na čítanie série. Nerozhoduje o najpravovernejšej komunite, nespisuje všetky dnešné denominácie a nepredpokladá, že zbožnosť určuje politický názor. Často je správne užšie vyjadrenie: „tento autor“, „táto obec“ či „tento datovaný prieskum“, nie „Židia veria“.

> **V tom istom človeku sa môže pretínať viac rozmerov.**

Zdroje / pramenné poznámky: S03, S07, S28

05 / Aškenáz: európske dejiny sú skutočné

Ilustrácia AI / historizujúca predstava — nie archívny obraz

Lokality ŠUM v Speyeri, Wormse a Mainzi uchovávajú hmotné doklady stredovekých židovských komunitných inštitúcií v Porýní. Opis UNESCO spája synagógy, rituálne kúpele, cintoríny a nariadenia s formovaním aškenázskych tradícií najmä medzi 11. a 14. storočím. Ide o konkrétne historické dôkazy, nie o záver odvodený iba z modernej slovnej zásoby. [S06]

Jidiš malo neskôr významné západoeurópske aj stredo- a východoeurópske prostredia. „Aškenázsky“ preto nemožno zúžiť na „ruský“ a dejiny nemožno vtlačiť do hraníc jediného dnešného štátu. Komunity aj ich kultúrne siete sa vyvíjali v čase. [S08, S10]

Čo dokazuje synagóga? Môže ukázať, že sa komunita na danom mieste modlila, ako usporadúvala priestor a čo neskoršie generácie uchovali alebo obnovili. Neposkytuje však úplný pôvod všetkých predkov každého návštevníka. To isté platí pre cintoríny: jednotlivý nápis môže ukotviť rodinné dejiny, no náhrobky nie sú súpisom všetkých dávnych predkov.

Európske kultúrne formovanie a staršie rodové väzby sa už z definície nevylučujú. Rodina môže po mnoho generácií žiť v jednom regióne a mať staršie väzby inde. Dokázateľnosť konkrétnej väzby je ďalšou výskumnou otázkou. Možnosť staršej migrácie nevymazáva európske dejiny; európsky pobyt zase sám nevyvracia každú skoršiu migráciu.

> **Doložená európska komunita nie je úplnou mapou všetkých jej predkov.**

Zdroje / pramenné poznámky: S06, S08, S10

06 / Sefarad: pôvod a širšia tradícia

Ilustrácia AI / historizujúca predstava — nie archívny obraz

V užšom historickom význame označuje „sefardský“ židovské komunity späté s Pyrenejským polostrovom a ich diaspóry. Vyhnanie zo Španielska roku 1492 predstavovalo zásadný zlom. Judeošpanielčina sa ďalej vyvíjala v komunitách osmanského sveta a severnej Afriky, v kontakte s novým prostredím. Sefardské dejiny preto presahujú samotné Španielsko. [S07, S14]

Severoafrické dejiny zahŕňajú aj stretávanie prisťahovalcov s už existujúcimi židovskými komunitami. Bentolilov opis haketie ukazuje zachovanie reči španielskeho pôvodu na niektorých miestach aj prijatie miestnej judeoarabčiny na iných. Označenia „severoafrický Žid“ a „potomok výlučne španielskych predkov“ nemožno jednoducho stotožniť. [S15]

Presný rodinný opis môže potrebovať dve mierky: konkrétnu miestnu komunitu a širšiu obradovú alebo diaspórnu tradíciu. Obe môžu platiť súčasne. Jazyk rodiny sa môže zmeniť; náboženský obrad sa môže rozšíriť aj mimo potomkov pôvodných hovoriacich. Jeden názov sa môže hodiť do modlitebnej knihy a iný do miestnych dejín.

Cieľom nie je odobrať ľuďom ich vlastné pomenovanie. Treba vysvetliť, čo dané slovo znamená v skúmanom dokumente. Ak prameň nazýva obec sefardskou, pýtajme sa, či opisuje rodinný pôvod, liturgiu, právny zvyk alebo inštitucionálne členstvo. Inak sa kultúrne označenie môže zmeniť na nepodložený výrok o každom predkovi.

> **Pyrenejská väzba môže existovať spolu s miestnymi severoafrickými či osmanskými dejinami.**

Zdroje / pramenné poznámky: S07, S14, S15

07 / Mizrachim: spoločný názov, viaceré dejiny

Ilustrácia AI / historizujúca predstava — nie archívny obraz

Mizrachi, pojem spojený s hebrejským slovom pre „východný“, zastrešuje rozmanité židovské komunity späté s Blízkym východom a v širšom používaní aj so severnou Afrikou. V praxi sa prekrýva so slovom „sefardský“, no ani jeden názov nevymazáva dejiny konkrétnych miest. Vysvetlenie Pew z roku 2016 opisuje prekrývanie, nie jasné biologické rozdelenie. [S07]

Jazyk túto rozmanitosť zviditeľňuje. Judeoarabské variety sa vyvíjali v arabsky hovoriacich regiónoch, kým židovské iránske komunity používali perzštinu aj ďalšie iránske variety. Perzština a arabčina nepatria do jednej jazykovej rodiny iba preto, že sa vyskytujú v susedných oblastiach. Pohodlné regionálne označenie nesmie vymazať iránske dejiny. [S16, S17]

Pri konkrétnom dokumente môže byť vhodnejšie pomenovanie „irackí Židia“, „iránski Židia“ alebo komunita určitého mesta. Aj tieto názvy vyžadujú dátum: miesto pobytu, jazyk a občianstvo rodiny sa môžu medzi generáciami líšiť. Regionálna geografia je začiatkom výskumu, nie nadčasovým zoznamom nemenných ľudských typov.

Druhé upozornenie sa týka kultúry a moci. Spoločné obradové zvyky nedokazujú jednotné politické velenie. Tvrdenie o darcovi, strane alebo vojenskom rozhodnutí musí pomenovať príslušnú inštitúciu a osobu. Ani „mizrachi“, ani „aškenázsky“ nenahrádza chýbajúci reťazec zodpovednosti.

> **Použime najpresnejší miestny a historický opis, aký doklady umožňujú.**

Zdroje / pramenné poznámky: S07, S16, S17

08 / Aj za hranicami známych názvov

Ilustrácia AI / historizujúca predstava — nie archívny obraz

Grécky hovoriace židovské tradície, často spájané s Romaniotmi, majú dejiny v antickom, byzantskom aj neskoršom prostredí. Krivoručkovej opis rozlišuje obdobia a spôsoby zápisu; nepredstavuje všetkých Židov v Grécku ako potomkov jedinej migrácie. Už grécke doklady narúšajú príbeh obmedzený iba na jidiš a hebrejčinu. [S18]

Beta Israel v Etiópii historicky používali viaceré hovorené jazyky a liturgickú ge'ez. Jazyk posvätného čítania teda nemusí byť totožný s každodennou rečou komunity. Tento príklad nemožno násilne vložiť do aškenázskeho alebo pyrenejského modelu. Žiadnu jedinú legendu o pôvode nevyberáme ako preukázané rodinné dejiny. [S19]

Ďalším príkladom sú židovské komunity Kéraly. Ich malajálamské tradície a miestne komunitné názvy si zaslúžia samostatnú pozornosť. Zacharia a Gamlielová upozorňujú, že vonkajšie opisy sa sústreďovali na malú známejšiu skupinu a mohli skresliť širší obraz. Ide o problém výberu prameňov, nie o dôvod zanechať dejepisné skúmanie. [S20]

Karaitské náboženstvo treba odlíšiť od karaimčiny, turkického jazyka niektorých východoeurópskych karaitských komunít. Nie sú to totožné označenia a líši sa aj sebapomenovanie ľudí. Ani používanie turkického jazyka, ani karaitská príslušnosť samy nedokazujú stredoveký chazarský rodokmeň. Rozmanitosť identity uvádza aj samotný jazykový profil projektu. [S21]

> **Výberový prehľad nie je úplným súpisom židovských komunít.**

Zdroje / pramenné poznámky: S18, S19, S20, S21

09 / Písmo, jazyk a preklad

Písmo je systém zápisu; jazyk je systém slovnej zásoby a gramatiky. Jedno písmo sa môže používať pre viaceré jazyky. Hebrejské písmená preto nemenia vety v jidiš na hebrejčinu. Abecedná príručka YIVO ukazuje hodnoty písmen aj pravidlá prepisu, ktoré patria k učeniu jidiš. [S11]

Rovnako dôležitý je opačný omyl: slovo jidiš zapísané latinkou sa tým nestáva nemeckým alebo anglickým slovom. Transliterácia prepisuje písmená do iného písma; fonetická transkripcia zachytáva hlásky. Ani jedno samo osebe nie je prekladom do iného jazyka. Vzhľad strany môže napovedať smer skúmania, ale na jazykové určenie nestačí rozpoznať abecedu.

Príklady používajú prístupný prepis, pri jidiš spravidla podľa YIVO. „Kh“ označuje hlásku podobnú slovenskému ch, nie anglické k nasledované h. V slovenskom texte zachovávame zaužívané slovenské názvy komunít; nepredstierame, že jediný spôsob zápisu je rovnako vhodný pre každý jazyk. [S11]

Pri neznámom dokumente sa oplatí pýtať: aké písmo vidíme, aké slová a gramatika sa vyskytujú, kto text vytvoril a či ide o originál alebo neskorší odpis. List hebrejským písmom môže vyžadovať znalca jidiš, hebrejčiny, judeoarabčiny či judeošpanielčiny. Odhad podľa písmen môže viesť k nepochopeniu celého dokumentu.

> **Hebrejské písmená automaticky neznamenajú hebrejský jazyk.**

Zdroje / pramenné poznámky: S11

10 / Jidiš: dejiny, nie rodný list

Ilustrácia AI / historizujúca predstava — nie archívny obraz

Jidiš sa spravidla zaraďuje medzi západogermánske jazyky s vlastným vývojom. Jeho dejiny zahŕňajú stredoveký židovský život v Európe, migrácie, kontakt a osobitné literárne tradície. Nazvať ho jazykom nie je politickým ústupkom; zodpovedá samostatným dejinám a štruktúre opisovaným jazykovedcami. [S08, S09]

Prvý zachovaný doklad jazyka nemusí byť okamihom jeho vzniku. Profil Auden Finch rozoberá krátky nápis vo wormskom machzore datovanom do roku 1272. Obsahuje germánsky aj hebrejský materiál. Používame odborný opis, netvrdíme, že sme skúmali rukopis. Zachovaný príklad poskytuje časový oporný bod, nie celý príbeh vzniku. [S10]

Západné a východné jidiš nemožno zlúčiť do jediného jednotného nárečia. Vyvíjali sa v rozličných kontaktných prostrediach. Východná vetva má významný slovanský vplyv; západné dejiny však nemožno vynechať, hoci sa diskusia často sústreďuje na východnú Európu. Historické názvy nárečí nekopírujú dnešné štátne hranice. [S09, S10]

Presný dátum a jediná obec vzniku by vyžadovali oveľa určitejšie dôkazy, než poskytuje úvodný prehľad. O častiach raného vývoja sa medzi jazykovedcami diskutuje. Neistota však neznamená rovnakú oporu všetkých návrhov a sama nepodporuje chazarské vysvetlenie. Spor o migračnú cestu treba posudzovať podľa príslušných jazykových a historických údajov.

> **Najstarší zachovaný doklad nie je prvým dňom existencie jazyka.**

Zdroje / pramenné poznámky: S08, S09, S10

11 / Germánska štruktúra a viaceré slovné vrstvy

Jidiš spája germánsky základ s hebrejsko-aramejskými, slovanskými a ďalšími príspevkami; likht, v citovanom príklade svetlo/sviečky, ukazuje germánsku slovnú zásobu. Kontakt neovplyvňuje iba zoznam prevzatých podstatných mien; zasahuje aj slovotvorbu, ustálené spojenia a časti gramatiky. Zavádzajúce je nazývať jidiš „iba nemčinou“ aj pokladať každý kontaktný prvok za dôkaz zániku jeho germánskeho zaradenia. [S09]

Hebrejsko-aramejská zložka sa neobmedzuje na vzácne obradové výrazy. Weiserovo vysvetlenie pre YIVO uvádza bežné príklady khaver, „priateľ“, a kholem, „sen“. Pravopis zachováva pôvodnú tradíciu, kým výslovnosť v jidiš sa líši od modernej hebrejčiny. Neznáma výslovnosť si preto vyžaduje opatrnosť, nie okamžité odmietnutie pôvodu slova. [S12]

Pri slovanskom kontakte uvádza východný jazykový profil známe príbuzenské výrazy bobe a zeyde. Prevzaté slovo dokladá historický kontakt; nie je genetickým markerom v tele hovoriaceho. Tá istá rodina môže prenášať slová zdedené z viacerých komunít a období. [S09]

Prečo tu nie je jediné „percento hebrejčiny“? Počet slov v slovníku, bežný rozhovor a učený náboženský text predstavujú odlišné vzorky. Počítanie koreňov, slovných tvarov a opakovaných výskytov zároveň vytvára odlišný menovateľ. Podiel má význam až po určení korpusu a metódy. Preto uvádzame príklady a vzťahy, nie nepodložený koláčový graf celého jazyka.

> **Percentá slovnej zásoby vyžadujú určený korpus a spôsob počítania.**

Zdroje / pramenné poznámky: S09, S12

12 / Čo dokazuje jazyk

Uvažujme o jednoduchom závere: datovaný text obsahuje germánsku gramatiku a slovanské výpožičky. Ide o doklad jazyka a jeho kontaktnej histórie. Nasledujúci úsudok — všetci autorovi predkovia teda pochádzali z jediného európskeho regiónu — je iným tvrdením, ktoré zo slov na strane nevyplýva.

Nejde o osobitnú výnimku pre židovské dejiny. Komunita môže prijať jazyk prostredníctvom vzdelania, migrácie, politického tlaku, obchodu či rodinného kontaktu. To sú možné mechanizmy na preverenie konkrétneho prípadu, nie zameniteľné vysvetlenia prijaté vopred. Doložená zmena jazyka môže nastať bez úplnej výmeny obyvateľstva.

Prístupné porovnanie ponúka židovská angličtina: Benorová opisuje variety s rôznou mierou hebrejského, jidiš a ďalšieho vplyvu. Angličtina človeka môže niesť rodinné či komunitné znaky bez toho, aby všetci jeho predkovia boli Angličanmi. Jazykové pozorovanie a rodokmeň pracujú na odlišných úrovniach. [S22]

Pri dokazovaní migrácie treba spojiť datované záznamy, miestne dejiny a jazykové doklady a vysvetliť ich väzbu. Pri rodovej línii človeka treba ďalšie rodinné dôkazy. Pri politickej organizácii treba inštitucionálne doklady. Jazyk nie je skratka, ktorá naraz doplní všetky tri chýbajúce záznamy.

Odôvodnený záver pri jidiš je, že komunity jeho hovoriacich majú významné európske jazykové dejiny. Neoprávnenou skratkou je meniť tento záver na výlučný pôvod, kolektívny charakter alebo zdedený politický zámer.

> **Jazykové dejiny môžu usmerniť otázku rodokmeňa; samy ju nezodpovedajú.**

Zdroje / pramenné poznámky: S22

13 / Hebrejčina a význam slova „semitský“

Ilustrácia AI / historizujúca predstava — nie archívny obraz

Hebrejčina patrí do semitskej vetvy afroázijskej jazykovej rodiny. Semitskými jazykmi sú aj arabčina a aramejčina. Ide o jazykovednú kategóriu: opisuje vzťahy medzi jazykmi, nie biologický test „pravých“ a „nepravých“ členov dnešnej populácie. Profily hebrejčiny, judeoarabčiny a etiópskych jazykov ukazujú, prečo nemožno stotožniť geografické a náboženské kategórie. [S13, S16, S19]

Hebrejčina v rozličných obdobiach plnila literárne, liturgické a komunikačné funkcie. Jej moderné rozšírenie ako každodennej reči čerpalo zo starších textových zdrojov aj z jazykového kontaktu. Nebola vymyslená bez minulosti, ale ani sa po celé storočia neprenášala nezmenená ako materinský jazyk všetkých. Presné dejiny odlišujú funkcie a obdobia. [S13]

Známe tvrdenie „niekto je Semita, lebo jeho predkovia žili v Palestíne“ nesprávne používa názov jazykovej rodiny. Ľudia môžu mať pôvod v regióne bez spoločného dnešného náboženstva. Semitské jazyky zároveň majú dejiny aj mimo južnej Levanty. Reč hovoriaceho neodhaľuje všetky vetvy jeho predkov.

„Antisemitizmus“ je osobitný historicky ustálený názov predsudkov alebo nenávisti voči Židom. Jeho význam sa neprepočítava podľa jazyka obete či pôvodcu. Vysvetlenie, že arabčina je semitská, nerobí protižidovský predsudok jazykovo nemožným; odmietanie protižidovských predsudkov zase neznižuje dôstojnosť arabsky hovoriacich ľudí. [S26]

> **Jazyková rodina nie je hierarchiou ľudí.**

Zdroje / pramenné poznámky: S13, S16, S19, S26

14 / Ladino a sefardské porovnanie

Ilustrácia AI / historizujúca predstava — nie archívny obraz

Judeošpanielčina je románsky jazyk spojený so sefardskými dejinami. Názvy ladino, judezmo a judeošpanielčina sa prekrývajú, hoci niektorí bádatelia vyhradzujú slovo ladino pre osobitný prekladový register. Používala hebrejské písmo aj latinku. Výklad má preto určiť, v akom význame názov používa. [S14]

Neskoršie dejiny zahŕňajú kontakt s turečtinou, gréčtinou a ďalšími jazykmi osmanského prostredia. Haketia predstavuje severoafrické porovnanie reči španielskeho pôvodu, miestneho arabského vplyvu a hebrejských prvkov. Ani jednu varietu nevystihuje predstava nezmeneného balíka stredovekej španielčiny. [S14, S15]

Porovnanie pomáha preveriť úsudok používaný pri jidiš. Ak by germánsky jazyk dokazoval výlučne germánskych predkov, románsky jazyk by musel dokazovať výlučne románskych predkov. Jazyková rodina však nie je osvedčením o všetkých predkoch. Obe situácie vyžadujú rovnaké kritériá; výber obľúbenej komunity nemôže meniť pravidlo úsudku.

Ani použitie hebrejského písma nemení ladino na hebrejčinu. Rozlíšenie písma a gramatiky platí dôsledne. Preklad môže zachovať posvätnú slovnú zásobu, kým okolitá veta používa inú jazykovú štruktúru. Ide o kultúrny a literárny jav, ktorý treba opísať, nie o záhadu vyžadujúcu tajnú výmenu etnika.

> **Pri jidiš, ladine aj každom inom jazyku musí platiť rovnaké kritérium.**

Zdroje / pramenné poznámky: S14, S15

15 / Arabské, iránske a ďalšie židovské jazyky

Judeoarabčina nie je jediný všade rovnaký dialekt. Kategória zahŕňa židovské variety arabčiny z viacerých regiónov a období, s hovorenými aj písanými tradíciami. Mnohé texty používajú hebrejské písmená. Písmo však nemení arabský jazykový základ. [S16]

Aj židovská iránska reč má viaceré miestne dejiny. Gindinovej profil odlišuje neperzské iránske variety od samotnej perzštiny. Bolo by zavádzajúce preložiť „mizrachi“ ako „arabsky hovoriaci“ a následne prideliť tento jazyk každej rodine pod daným názvom. Presnejší jazykový či miestny názov môže povedať viac. [S17]

Širšie porovnanie zahŕňa gréčtinu, malajálamčinu, liturgickú ge’ez a modernú židovskú angličtinu. Odlišnosť od hebrejčiny z nich nerobí menejcennú židovskú identitu. Výskum sa môže pýtať, ktoré znaky sú osobitne komunitné, ktoré sú spoločné so susedmi a ako ľudia striedajú jazykové repertoáre. Sú to jazykové otázky, nie miery ľudskej hodnoty. [S18, S19, S20, S22]

Aj rozlíšenie „jazyka“ a „dialektu“ môže zahŕňať odborné a komunitné konvencie. Namiesto násilného zjednotenia označení podľa možnosti zachovávame názvoslovie citovaného profilu. Prehľad ukazuje rozmanitosť; netvrdí jediný pôvod všetkej židovskej reči ani jej totožný vzťah k susedným jazykom.

> **Regionálny názov nenahrádza dejiny konkrétneho jazyka.**

Zdroje / pramenné poznámky: S16, S17, S18, S19, S20, S22

16 / Rodokmene, DNA a referenčné vzorky

Mathieson a Scally odlišujú genealogický pôvod, genetický pôvod a genetickú podobnosť. Genealógia sa týka predkov v rodokmeni; zdedená DNA zachytáva iba časti týchto vzťahov; podobnosť porovnáva vzorky. Pojmy spolu súvisia, ale nie sú synonymami. Ich článok je metodickým rozborom, nie novým odhadom pre židovskú populáciu. [S23]

Pri čítaní výsledku o pôvode z toho vyplýva praktická úloha: určiť skúmaných ľudí, referenčné kategórie, časovú mierku a predpoklady. Porovnanie s ľuďmi, ktorí dnes žijú v regióne, automaticky nedokazuje, že v ňom kedysi žil dávny predok. Dôležité sú migrácie aj výber porovnávaných vzoriek. [S23]

Uvažujme o výslovne vymyslenom rodinnom spise: rodný záznam uvádza starú mamu v určitom meste, list zachytáva jej jazyk a správa o DNA poskytuje odhad regionálnej podobnosti. Sú to tri rozličné doklady. Zodpovedný opis vysvetlí každý a nepremení „podobnosť s referenčnou vzorkou“ na „dokázaného menovitého predka“.

Genetický výsledok zároveň nerozhodne, či bola konverzia nábožensky uznaná, akú kultúrnu identitu človek zastáva alebo či politik hovorí pravdu. Tieto otázky vyžadujú iné doklady. Metodické obmedzenie nerobí genetiku neužitočnou; bráni iba tomu, aby informatívny nástroj rozhodoval mimo svojej oblasti.

> **Genetická podobnosť je informatívna, ale nie je úplným menovitým rodokmeňom.**

Zdroje / pramenné poznámky: S23

17 / Dávne korene sa nemusia vylučovať

Abstrakt Behara a spoluautorov z roku 2013 opisuje kombinovaný blízkovýchodný a európsky pôvod skúmanej aškenázskej populácie a v použitej analýze nezisťuje významný chazarský príspevok. Priznáva tiež ťažkosti s určením vhodnej modernej chazarskej referencie. Výsledok uvádzame ako výsledok tejto štúdie, nie ako dôkaz, že nijaký jednotlivec nikdy nemohol mať chazarského predka. [S25]

Výskum Agranat-Tamirovej a spoluautorov z roku 2020 porovnáva staroveké genómy južnej Levanty s neskoršími populáciami. Modely podporujú významné väzby na dávne blízkovýchodné populácie pri viacerých židovských a levantských arabsky hovoriacich skupinách. Autori vysvetľujú neistotu pri oddeľovaní blízko príbuzných zdrojových zložiek aj možnosť ďalších zdrojov. [S24]

Zistenia neoprávňujú vytvoriť jednoduchú hierarchiu „pravých“ a „napodobených“ obyvateľov. Populačný model neurčuje náboženstvo jednotlivca, domov každého predka ani nepretržitý pobyt konkrétnej rodiny na konkrétnom majetku. Sú to samostatné tvrdenia. Nemožno ani predpokladať, že historická väzba jednej modernej komunity ruší väzbu druhej.

Záver je metodický a etický, nie návrh hraníc. Pôvod sa dá skúmať, no politické práva a ochrana živých ľudí nie sú cenami za DNA. Palestínska a židovská rodina nemusia súťažiť v genealogickej čistote, aby si ich skúsenosti zaslúžili vážne preskúmanie. Podrobnejšia diskusia o pôvode zostáva predmetom RA04.

> **Spoločný či prekrývajúci sa pôvod neprideľuje výlučnú hodnotu ani kolektívnu vinu.**

Zdroje / pramenné poznámky: S25, S24

18 / Čítať Betera bez nahrádzania jeho slov

Ilustrácia AI / historizujúca predstava — nie archívny obraz

V tretej téme Audio Letter 50 Beter opisuje konvertovaných Chazarov ako „adoptívnych Židov“ a od konverzie a rozptýlenia prechádza k tvrdeniam o zdedenom politickom a náboženskom nepriateľstve. Ide o jeho konštrukciu. Náš komunitný a jazykový prehľad nezávisle nedokazuje neskoršiu kontinuitu, ktorú tvrdí. [S01]

Audio Letter 67 odlišuje bežných amerických Židov od sionistického vedenia, ktoré napáda. Rozlíšenie sa v prepise naozaj nachádza a nemožno ho vynechať. Autorovo rozlíšenie v jednej pasáži však nepotvrdzuje všetky jeho ďalšie tvrdenia o pôvode, motívoch alebo koordinácii skupiny. Textový rozdiel uvádzame bez paušálneho oslobodenia autora či úplného charakterového rozsudku. [S02]

RA02 nepripisuje Beterovi argument o slovnej zásobe jidiš bez určenia konkrétnej pasáže. Jazyková otázka pribudla ako kontextový výskum pre túto sériu. Bolo by nesprávne prezentovať našu vysvetľujúcu otázku ako jeho doložené tvrdenie. Ani výrok, že Aškenázi sú jednoducho Chazari, nemožno doplniť šípkou v diagrame.

Rozhoduje preverovanie jednotlivých tvrdení. Týka sa pasáž náboženskej príslušnosti, určenej rodovej línie, jazyka, ideológie alebo organizácie? Aký doklad by preklenul medzeru k nasledujúcemu záveru? Kde medzera zostáva, napíšeme „v preskúmaných prameňoch nepreukázané“. Obdiv k autorovi ani odpor k obvineniu ju nenahrádza.

> **Viera, pôvod, jazyk aj politická organizácia potrebujú vlastné doklady.**

Zdroje / pramenné poznámky: S01, S02

19 / Tri malé skúšky presného uvažovania

Príklad A je vymyslený. Starí rodičia človeka pochádzali z východoeurópskej židovskej komunity; on hovorí iba anglicky a náboženstvo nepraktizuje. Jazyk ani náboženský postoj nevymazávajú rodinné dejiny. Samotné dejiny zase neurčujú občianstvo či politiku. Každý údaj nad rámec príkladu by bol nepodloženým doplnením.

Príklad B je vymyslený. Človek bez známych židovských predkov podstúpi konverziu uznanú určitou komunitou. Uznanie zodpovedá otázku náboženského statusu v tomto rámci; nevytvára starovekých levantských predkov. Nesúhlas inej autority treba uviesť ako spor o uznanie, nie premeniť na obvinenie z biologického podvodu.

Príklad C je vymyslený. Rodina používa sefardský obrad, má predkov v severoafrickom meste a hovorí miestnou arabskou varietou. Tieto údaje nás nenútia vybrať jedinú škatuľu a ostatné vymazať. Dokázateľnosť pyrenejskej vetvy je samostatnou otázkou. Obrad, lokalita a jazyk majú zostať odlišnými položkami výskumného spisu.

Príklady sú učebnými cvičeniami, nie správami o skutočných ľuďoch či štatistickými vzorkami. Ukazujú, prečo mnohé prudké spory o identitu vôbec nesmerujú k tomu istému tvrdeniu. Najprv tvrdenie presne preformulujme; potom určme, aké doklady by ho zodpovedali. Ak informácia chýba, správnym výsledkom je neistota.

> **Poctivé „neuvedené“ je lepšie než sebavedomý stereotyp.**

20 / Zistenia a ďalšie otázky

Hlavným zistením nie je bezvýznamnosť pôvodu alebo náboženských tradícií. Je ním potreba nezlievať rôzne druhy kontinuity do jednej. Komunita môže zachovať obrad a zmeniť každodennú reč; rodina môže nadobudnúť nové občianstvo bez straty dejín. Na vysvetlenie zmien treba určiť obdobie, miesto a doklady.

Citované jazykové profily a historické dokumenty podporujú rozmanitý obraz židovského komunitného života. Európsky vývoj jidiš, sefardská väzba na Pyrenejský polostrov, miestne blízkovýchodné a severoafrické dejiny aj ďalšie komunity nie sú vylučujúcimi sa časťami jediného pôvodu. Sú odlišnými dejinami, ktoré sa niekedy pretínajú. [S06, S08, S14, S15, S16, S17, S18, S19, S20, S21]

Pre skúmanie Betera z toho vyplýva disciplína čítania. Názov v jeho rozprávaní treba najprv rozobrať, až potom spájať s modernou inštitúciou. Konverzia nedokazuje pôvod celej neskoršej populácie; pôvod nedokazuje politický zámer. Preklenutie každej medzery potrebuje vlastné dôkazy. Navrhovaný reťazec priamo preskúma RA11.

RA03 prejde k posvätným textom, rabínskemu výkladu a sporným pasážam. RA04 sa podrobnejšie venuje Koestlerovi a diskusii o pôvode. RA05 skúma dejiny a vnútornú rozmanitosť sionizmu. Tento diel poskytuje slovník, s ktorým možno vstúpiť do ďalších štúdií bez predbežného zamieňania ich predmetov.

Záverečná redakčná zásada je jednoduchá: dôkazy si zaslúžia preverovanie a ľudia posúdenie podľa činov, nie pridelenie kolektívnej viny. Kritická diskusia môže byť dôsledná bez premeny identity na súťaž v čistote. Užitočná ďalšia otázka neznie „Ktorí ľudia sú praví?“, ale „Čo presne dokazuje tento prameň?“

> **Tempus omnia revelat. Dôkazy však treba stále čítať pozorne.**

Zdroje / pramenné poznámky: S06, S08, S14, S15, S16, S17, S18, S19, S20, S21

Prehľad komunít / čítajte naprieč stĺpcami

Výberový prehľad, nie rozdelenie na biologické typy. Miesta označujú historické prostredia, nie nemenné dnešné občianstvo.

Komunita / názov	Historické prostredie	Jazyk / upozornenie
Aškenázi	Porýnie; neskôr západo-, stredo- a východoeurópske prostredia.	Jidiš malo západné aj východné variety. Pôvod komunity neurčuje dnešnú reč jednotlivca. [S06, S08, S10]
Sefardi	Pyrenejský polostrov a neskoršia diaspóra vrátane osmanských a severoafrických prostredí.	Príkladmi sú judeošpanielčina / ladino a haketia. „Sefardský“ môže označovať aj obrad. [S07, S14, S15]
Mizrachim	Zastrešujúci názov rozličných blízkovýchodných dejín; širšie používanie zahŕňa severnú Afriku.	Arabsky hovoriace a iránske prostredia treba odlíšiť. Názov sa prekrýva s inými kategóriami. [S07, S16, S17]
Romanioti	Grécky hovoriace komunity v rozličných historických obdobiach.	Grécke tradície nemožno zúžiť na pyrenejskú migráciu. [S18]
Beta Israel	Etiópske komunitné dejiny.	Hovorené jazyky a liturgická ge’ez nemusia byť totožné. [S19]
Komunity Kéraly	Miestne židovské dejiny južnej Indie.	Židovská malajálamčina a miestne názvy vyžadujú vlastný výklad. [S20]
Karaim / karaitský	Názov jazyka treba oddeliť od náboženského označenia.	Karaimčina je turkická; nie všetci Karaiti ňou hovoria ani sa rovnako identifikujú. [S21]

Zdroje / pramenné poznámky: S06, S07, S08, S10, S14, S15, S16, S17, S18, S19, S20, S21

Jazykové laboratórium / slová nie sú rodokmene

Krátke slovné príklady zviditeľňujú rozdiely. Zápisy sú učebnými príkladmi, nie fotografiami rukopisu.

Hebrejský zápis	Prepis jidiš do latinky	Význam
חבר	khaver	priateľ
חלום	kholem	sen

Uvedené slová sa nachádzajú vo výklade YIVO „Holy Language“. Ukazujú bežné slová hebrejského pôvodu v jidiš; ich výslovnosť sa nemusí zhodovať s modernou hebrejčinou. [S12]

Profil východného jidiš uvádza krátky príklad „Der zeyde hot gebentsht khanike likht.“ Časti vety ukazujú viaceré dejiny: germánsky gramatický rámec, slovanské zeyde, semitské khanike a románsky pôvod koreňa v bentsh. Ide o jazykový rozbor, nie o sčítanie predkov hovoriaceho. [S09]

Bobe znamená babička a zeyde starý otec; oba výrazy ukazujú slovanský kontakt. Likht patrí ku germánskej vrstve. V príklade požehnania svetiel sa spája s chanukovými svetlami či sviečkami. Príklady neurčujú percentá celého jazyka. [S09]

Transliterácia zachytáva písmená, fonetická transkripcia hlásky a preklad význam v inom jazyku. Zmena písma nie je zmenou predkov. Prepis jidiš do latinky sa podľa možností drží citovaných konvencií YIVO. [S11]

PÍSMO ≠ JAZYKOVÁ RODINA ≠ RODOKMEŇ

Zdroje / pramenné poznámky: S09, S11, S12

Register tvrdení / C01–C05

Preverované tvrdenia a následné redakčné hodnotenie. Výrok nižšie nie je automaticky Beterovou formuláciou.

C01

Židovská identita znamená iba náboženskú vieru.

Príliš úzke. Skúmané identity zahŕňajú aj kultúru a rodinné zázemie; prieskum neurčuje náboženský status.

[S03]

C02

Konvertita potrebuje dokázaný staroveký judský rodokmeň.

Nie je to požiadavkou tu citovaného predpisu konverzie. Náboženské uznanie nie je testom pôvodu.

[S05]

C03

Aškenázi, Sefardi a Mizrachim sú tri náboženské smery.

Zámena kategórií. Historicko-kultúrne názvy a náboženské smery odpovedajú na odlišné otázky.

[S03, S07]

C04

Každá sefardská identita dokazuje výlučne pyrenejský pôvod.

Nepreukázané. Treba rozlíšiť pôvod, obrad a širšie komunitné používanie názvu.

[S07, S14, S15]

C05

Jidiš je hebrejčina, pretože používa hebrejské písmená.

Nesprávne. Písmo a jazyk sú odlišné; jidiš sa spravidla zaraďuje medzi západogermánske jazyky.

[S08, S11]

Register tvrdení / C06–C10

Preverované tvrdenia a následné redakčné hodnotenie. Výrok nižšie nie je automaticky Beterovou formuláciou.

C06

Jidiš takmer nemá hebrejsko-aramejskú slovnú zásobu.

Nesprávne. Doložené príklady zahŕňajú bežnú aj náboženskú slovnú zásobu; podiel závisí od korpusu.

[S09, S12]

C07

Germánska gramatika dokazuje výlučne európsky pôvod.

Nevyplýva. Jazykové dejiny samy nedoplnia všetky rodové vzťahy.

[S09, S22, S23]

C08

„Semitský“ určuje biologickú pravosť ľudí.

Zámena kategórií. Tu označuje jazykový vzťah, nie test ľudskej pravosti.

[S13, S16, S19]

C09

Spoločná blízkovýchodná zložka dokazuje výlučný moderný nárok.

Nie je to záver, ktorý genetický model poskytuje. Nerozhoduje o majetku, právach ani viere jednotlivca.

[S23, S24]

C10

Beterovo rozlíšenie bežných Židov a vedenia potvrdzuje celú jeho teóriu.

Nevyplýva. Textové rozlíšenie uznávame; každé historické obvinenie naďalej potrebuje osobitné dôkazy.

[S01, S02]

Slovníček a poznámky k vydaniu

Diaspóra — Komunity mimo historického centra; nie automaticky jediná migrácia či politická organizácia.

Halacha — Židovské náboženské právo a jeho výklad. Predpis nie je genetickým meraním.

Minhag / obrad — Zvyk alebo obradová tradícia; nie úplný opis pôvodu.

Každodenný jazyk — Reč bežného života, ktorá sa môže líšiť od jazyka modlitby či učenosti.

Transliterácia — Prepis písmen do iného písma; odlišný od prekladu.

Jazykový kontakt — Vzájomné pôsobenie jazykov a hovoriacich; samo osebe nie úplné rodinné dejiny.

Genealógia — Rekonštrukcia rodinných vzťahov podľa dokladov s priznanými medzerami a neistotou.

Referenčná vzorka — Porovnávacia vzorka analýzy; jej názov nie je večnou podstatou populácie.

Kolektívna vina — Zodpovednosť pridelená podľa príslušnosti, nie podľa dôkazov o činoch jednotlivca.

RA02 · Verzia 1.0 · 11. október 2026. Úplná štúdia a ilustrovaný sprievodca v samostatnej slovenskej a anglickej edícii. Nezávislá redakčná publikácia s pomocou AI, nie recenzovaná akademická monografia.

Ilustrovaný sprievodca skracuje túto štúdiu; nepridáva historické dôkazy. Kódy prameňov odkazujú na rovnaký register. Historické scény sú imaginatívne kompozície, nie portréty menovaných osôb ani rekonštrukcie presných stavieb. Znaky podobné písmu v ilustráciách nie sú autentickými citátmi prameňov.

Nevykonávali sme skúmanie pôvodných rukopisov, jazykovedný terénny výskum, rozhodovanie o náboženskom statuse ani nové výpočty DNA. S25 bol použitý ako abstrakt; S05 ako preložený výňatok. Opisy zdrojov uvádzajú ďalšie hranice čítania.

Séria skúma Beterove texty bez toho, aby ich pokladala za dôkaz vlastných obvinení. RA03 a ďalšie diely boli pri uzávierke tejto edície ešte plánované. Oprava má pomenovať vydanie, kapitolu a dotknutý zdroj.

Redakčná spolupráca: Me & Zen · Colombine Michelangelo. Archív: www.peterdavidbeter.com. Zdrojové texty si zachovávajú vlastné práva. Nereprodukujeme cudzie fotografie ani faksimile rukopisov.

Zdroje a záznam čítania / S01–S08

Opisy zdrojov uvádzajú, čo bolo preskúmané. Dátum prístupu: 11. október 2026.

S01 · Peter David Beter
Audio Letter No. 50 — Topic 3
1979-09-30 · archívny prepis
Primárny doklad Beterových tvrdení, nie nezávislé potvrdenie ním opisovaných dejín. Použitá tretia téma.
https://www.peterdavidbeter.com/docs/all/dbal50.html

S02 · Peter David Beter
Audio Letter No. 67 — Topic 2
1981-08-25 · archívny prepis
Použité pasáže rozlišujúce amerických Židov a politické vedenie. Dobové obvinenia tu nie sú nezávisle overované.
https://www.peterdavidbeter.com/docs/all/dbal67.html

S03 · Pew Research Center
Jewish Americans in 2020: Jewish identity and belief
2021-05-11 · pôvodný prieskum
Publikovaná kapitola prieskumu; respondenti v USA v roku 2020. Nie celosvetový súpis ani pravidlo náboženského prijatia.
https://www.pewresearch.org/religion/2021/05/11/jewish-identity-and-belief/

S04 · Central Conference of American Rabbis
CARR 61–68: Patrilineal and Matrilineal Descent
1983-10 · historické náboženské stanovisko
Reformné responsum z roku 1983 a citovaná rezolúcia. Archív upozorňuje, že historické stanoviská nemusia vyjadrovať dnešnú politiku.
https://www.ccarnet.org/ccar-responsa/carr-61-68/

S05 · Maimonides; translated excerpt in a source sheet by Erin Leib Smokler
Mishneh Torah, Forbidden Intercourse 13:1–5
zákonník z 12. storočia / esej Pesach 2016 · primárny text v zdrojovom výbere
Preložený výňatok (najmä 13:4–5) v texte Erin Leib Smoklerovej „The Geulah of Gerut: Pesach as Transformation“. Pôvodná esej je datovaná na Pesach 2016. Nejde o preskúmanie celého zákonníka.
https://www.sefaria.org/sheets/414745

S06 · UNESCO World Heritage Centre
ShUM Sites of Speyer, Worms and Mainz
zápis do zoznamu 2021 · pamiatková dokumentácia
Oficiálny opis pamiatkovej hodnoty a hmotných dokladov stredovekých aškenázskych inštitúcií.
https://whc.unesco.org/en/list/1636/

S07 · Pew Research Center
Israel’s Religiously Divided Society: Identity
2016-03-08 · pôvodný prieskum
Publikácia z roku 2016 vrátane vysvetlenia pojmov Aškenázi, Sefardi a Mizrachim. Kategórie aj výsledky sú dobovo situované.
https://www.pewresearch.org/religion/2016/03/08/identity/

S08 · YIVO Institute for Jewish Research
Learning Yiddish / About Yiddish
bez dátumu · inštitucionálny jazykovedný úvod
Úvod YIVO do jazyka a jeho kultúrnych dejín; nie rekonštrukcia všetkých migrácií predkov.
https://www.yivo.org/Yiddish

Zdroje a záznam čítania / S09–S16

Opisy zdrojov uvádzajú, čo bolo preskúmané. Dátum prístupu: 11. október 2026.

S09 · William F. Weigel; quick facts by Isaac Bleaman
Yiddish (Eastern)
bez dátumu · odborný jazykový profil
Jewish Language Project. Použité členenie, jazykový kontakt, nárečia a slovná zásoba; nepreberáme aktuálny počet hovoriacich.
https://www.jewishlanguages.org/eastern-yiddish

S10 · Auden Finch
Yiddish (Western)
bez dátumu · odborný jazykový profil
Jewish Language Project. Západné variety a opis nápisu vo wormskom machzore z roku 1272. Rukopis nebol skúmaný priamo.
https://www.jewishlanguages.org/western-yiddish

S11 · YIVO Institute for Jewish Research
Yiddish Alef-beys (Alphabet)
bez dátumu · jazyková učebná pomôcka
Hodnoty písmen a romanizácia YIVO. Naše príklady sú učebnou pomôckou, nie úplným pravopisným návodom.
https://www.yivo.org/Yiddish-Alphabet

S12 · Alex Weiser / YIVO
Holy Language
2017-07-13 · inštitucionálna jazykovedná esej
Hebrejská a aramejská slovná zásoba v bežnom jidiš a zachovanie pravopisu; iba krátke slovné príklady.
https://summerprogram.yivo.org/Holy-Language

S13 · Eden Moyal
Hebrew
bez dátumu · odborný jazykový profil
Jewish Language Project. Historické funkcie, jazyková rodina a moderný kontakt. Sporné rekonštrukcie nepokladáme za uzavreté.
https://www.jewishlanguages.org/hebrew

S14 · Ora Schwarzwald
Judeo-Spanish / Judezmo / Ladino
bez dátumu · odborný jazykový profil
Jewish Language Project. Pyrenejské a osmanské súvislosti, názvy, písma a jazykový kontakt.
https://www.jewishlanguages.org/judeo-spanish-judezmo-ladino

S15 · Yaakov Bentolila
Haketia
bez dátumu · odborný jazykový profil
Jewish Language Project. Severoafrická judeošpanielčina a vzťahy s miestnymi židovskými komunitami.
https://www.jewishlanguages.org/haketia

S16 · Benjamin Hary and Josh Mendel
Judeo-Arabic
bez dátumu · odborný jazykový profil
Jewish Language Project. Viaceré variety, používanie hebrejského písma a kontakt; nie jediný jednotný dialekt.
https://www.jewishlanguages.org/judeo-arabic

Zdroje a záznam čítania / S17–S24

Opisy zdrojov uvádzajú, čo bolo preskúmané. Dátum prístupu: 11. október 2026.

S17 · Thamar Gindin
Judeo-Iranian Languages
bez dátumu · odborný jazykový profil
Jewish Language Project; úprava podľa Gindinovej (2003). Miestne iránske variety nestotožňujeme s arabčinou.
https://www.jewishlanguages.org/judeo-iranian

S18 · Julia Krivoruchko
Judeo-Greek
bez dátumu · odborný jazykový profil
Jewish Language Project. Historické grécky hovoriace židovské tradície a rôzne spôsoby zápisu.
https://www.jewishlanguages.org/judeo-greek

S19 · Anbessa Teferra
Jewish Ethiopian Languages
2023 · odborný jazykový profil
Jewish Language Project. Hovorené jazyky Beta Israel a liturgická ge'ez; nepreberáme jedinú teóriu pôvodu.
https://www.jewishlanguages.org/jewish-ethiopian

S20 · Scaria Zacharia and Ophira Gamliel
Jewish Malayalam
bez dátumu · odborný jazykový profil
Jewish Language Project. Komunity Kéraly, miestne názvy a hranice vonkajšieho triedenia.
https://www.jewishlanguages.org/jewish-malayalam

S21 · Isaac Mayer
Karaim
bez dátumu · odborný jazykový profil
Jewish Language Project. Turkický jazyk verzus karaitská náboženská tradícia; rešpektované rozličné sebapomenovanie.
https://www.jewishlanguages.org/karaim

S22 · Sarah Bunin Benor
Jewish English
bez dátumu · odborný jazykový profil
Jewish Language Project. Rozmanitosť židovskej angličtiny a kontakt s jazykmi rodinného dedičstva.
https://www.jewishlanguages.org/jewish-english

S23 · Iain Mathieson and Aylwyn Scally
What is ancestry?
2020-03-09 · metodologická názorová štúdia
PLOS Genetics 16(3), e1008624. Genealogický pôvod, genetický pôvod a genetická podobnosť; nie nový populačný súbor.
https://journals.plos.org/plosgenetics/article?id=10.1371/journal.pgen.1008624

S24 · Lily Agranat-Tamir et al.
The Genomic History of the Bronze Age Southern Levant
2020 · pôvodná vedecká štúdia
Cell (2020). Použitý hlavný text a diskusia o dnešných populáciách; bez nových výpočtov a úplného auditu doplnkových dát.
https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10212583/

Zdroje a záznam čítania / S25–S29

Opisy zdrojov uvádzajú, čo bolo preskúmané. Dátum prístupu: 11. október 2026.

S25 · Doron M. Behar et al.
No Evidence from Genome-Wide Data of a Khazar Origin for the Ashkenazi Jews
2013 · abstrakt štúdie a záznam v repozitári
Human Biology 85(6), 2013. Tu používame iba dostupný abstrakt; podrobná genetická diskusia patrí do RA04.
https://digitalcommons.wayne.edu/humbiol/vol85/iss6/9/

S26 · United States Holocaust Memorial Museum
Antisemitism: An Introduction
bez dátumu · múzejný výskumný a vzdelávací prehľad
Definícia, rasové triedenie a kolektívne obviňovanie. Použité pre historický význam antisemitizmu, nie ako verdikt o každom politickom spore.
https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/antisemitism

S27 · Pew Research Center
Jewish Americans in 2020: Jewish practices and customs
2021-05-11 · pôvodný prieskum
Členstvo v synagóge a náboženská prax v americkom prieskume z roku 2020. Nie celosvetové pravidlo príslušnosti.
https://www.pewresearch.org/religion/2021/05/11/jewish-practices-and-customs/

S28 · Michael Lipka / Pew Research Center
Unlike U.S., few Jews in Israel identify as Reform or Conservative
2016-03-15 · analýza pôvodného prieskumu
Vysvetľuje rozdiel medzi neformálnou identitou masorti a členstvom v konzervatívnom/masorti hnutí. Historické porovnanie, nie dnešné populačné podiely.
https://www.pewresearch.org/short-reads/2016/03/15/unlike-u-s-few-jews-in-israel-identify-as-reform-or-conservative/

S29 · Pew Research Center
Israel's Religiously Divided Society
2016-03-08 · pôvodný prieskum
Prehľad židovských a nežidovských náboženských identít a prieskumových definícií. Z prieskumu nevyvodzujeme právne rady o občianstve.
https://www.pewresearch.org/religion/2016/03/08/israels-religiously-divided-society/